

A fehérorosz nyelv funkcióinak bővülése az I. világháború éveiben

Rudovėč, Stanislaŭ: Pašyrėnne sacydł' nyh funkcij belaruskaj movy ũ astav'nah peršaj susvetnaj vajny: h'štaryėny vopyt, urokĩ dlłā našėadkaŭ. = Cyhun, Genadz' (galoŭny rėd.): Belaruskā mova: šlāhĩ razv'icā, kantakty, perspektyvy. Mĩnsk, Belaruskĩ Knĩgazbor, 2001 (= Belaruska – Albaruthenica 19). 6–10. p.

Az első világháború (1914–1918) éveiben aktivizálódtak számos nép nemzeti felszabadító mozgalmai és államalkotó kezdeményezései. Így volt ez a fehéroroszek esetében is. Előtérbe került az anyanyelv társadalmi státusának a kérdése is, amely a nép nemzeti és állam önmeghatározásának egyik legfontosabb tényezője. A problémát bonyolította, hogy a fehérorosz etnikai terület a háború különböző szakaszaiban különböző államalakulatok fennhatósága alá tartozott. A terület egyes részein a fehérorosz nyelv társadalmi funkcióinak köre aszerint változott, hogy az adott hatalom hogyan kezelte a nyelvi kérdést, illetve az anyanyelv tudatos hívei milyen aktivitást fejtek ki.

Azon a területen, amely a háború kezdeti szakaszában a cári Oroszország uralma alatt maradt (1915 őszéig egész Fehéroroszország, 1917 februárjáig az ország központi és keleti része), folytatódott az a politika, amely az előző évtizedben alakult ki: a fehéroroszt nem ismerték el önálló nyelvnek, gyakorlati használatát maximálisan korlátozták. A hétköznapi érintkezésen kívül használatát csak a szépirodalomban, az időszaki sajtóban és az amatőr kulturális tevékenységben tűrték meg. A háború elején ténylegesen azonban még ezeken a területeken is tovább szűkült a fehérorosz nyelv használata, mert a valódi vagy a mesterségesen felnagyított nehézségekre hivatkozva megszűntek a korábban rendszeresen megjelenő fehérorosz nyelvű kiadványok és beszüntették tevékenységüket az amatőr kulturális egyesületek is. Másrészt viszont a cári hatóságok engedélyezték különféle jótékonyági egyletek alakítását, amelyek a háború sújtotta lakosság szenvedéseit voltak hivatva enyhíteni, de belső ügyeikben a fehérorosz nyelvet használták és a nemzeti újjászületés legális központjaivá váltak.

Ennél kedvezőbb feltételek alakultak ki a fehérorosz nyelv társadalmi funkcióinak kiterjedésére Nyugat-Fehéroroszországban azután, hogy 1915 nyarán-őszén német birodalmi csapatok szállták meg. A németek gyengíteni akarták az elfoglalt területeken az orosz befolyást, ezért korlátozták az orosz nyelv használatát, ugyanakkor a hivatalos, a társadalmi és a kulturális életben engedélyezték a helyi nyelvek használatát. A fehérorosz-kérdésben a német kormány sokáig nem tudott véglegesen dönteni, de elismerte a fehéroroszek nemzeti különállását és nyelvük egyenjogúságát a lengyelrel, a litvánnal és a többi helyi nyelvvel. A helyi közigazgatásnak Vilna, Grodno és Białystok körzetében a fehérorosz nyelvet is használnia kellett. Használatának terjedéséhez hozzájárultak azok a legális és konspiratív fehérorosz szervezetek, amelyek az egykori Litván Nagyfejedelemség területén egy közös fehérorosz–litván államot kívántak létrehozni, és a lakosság körében szóbeli és írásos propagandát folytattak fehérorosz nyelven. 1916–1918 között Vilnában a német közigazgatás felügyelete mellett *Goman* címmel fehérorosz újságot adtak ki. Könyvek és brosúrák is jelentek meg fehérorosz nyelven, fehérorosz kulturális rendezvényeket tartottak. Történelmi fontosságú eseménynek bizonyult, hogy a németek által megszállt területen létrejött a fehérorosz iskolahálózat. Az első fehérorosz elemi iskola 1915 novemberében nyílt meg Vilnában; 1918-ban az első szakaszban megszállt területeken már több mint 120 ilyen iskola működött. A tanítók részére fehérorosz nyelvtanfolyamokat szerveztek, 1916–1918 között egy Szviszlacs nevű kisvárosban működött az első fehérorosz tanítóképző. Megszer-

vezték a tankönyvkiadást, ekkor történtek az első kísérletek a fehérorosz tudományos terminológiai kialakítására is.

Az orosz fennhatóság alatt maradt területen a fehérorosz nyelv státusa nagyban emelkedett az 1917. februári forradalom után. A közigazgatásban ugyan nem kapott szerepet, de a politikai szabadság légkörében egyre több újság és egyéb sajtótermék (brosúra, röplap) jelent meg fehérorosz nyelven. A politikai élet mellett a fehérorosz nyelv egyre nagyobb szerepet kapott az amatőr színjátszó mozgalomban is. Fehérorosz katolikus papok megkezdték a fehérorosz nyelv bevezetését az istentiszteletben. Az 1917/1918. tanévben már a front orosz oldalán is beindult néhány fehérorosz iskola. Az 1917 októberében hatalomra került bolsevikok ellenségesen viselkedtek a fehérorosz nemzeti újjászületéssel szemben, de 1918 februárjáig tartó első rövid uralmuk alatt nem tudták teljesen visszaszorítani a fehérorosz nyelvet a már kivívott pozícióiból.

Az új német támadás következtében a fehérorosz törzsterület csaknem teljes egészében német megszállás alá került. A fehérorosz mozgalom korábban frontvonal által elválasztott két áramlata egyesült. 1918 áprilisában kikiáltották a Fehérorosz Népköztársaságot. Vitatható, hogy mennyire volt szuverén ez az államalakulat, kétségtelen azonban, hogy rövid fennállása alatt a nemzeti kultúra terén maradandót alkotott. A fehérorosz nyelvet újkori történetében először a köztársaság államnyelvévé nyilvánították. Jelentős mértékben nőtt a fehérorosz nyelv presztízse, megjelent az első fehérorosz normatív nyelvtan. A nemzeti nyelvű oktatás korábban soha nem tapasztalt méreteket öltött: 1918 végén az egész országban mintegy 350 fehérorosz iskola működött. Minszkben megindultak egy fehérorosz egyetem létrehozásának előkészítő munkálatai, Vilnában létrejött a Fehérorosz Tudományos Társaság, amely sokat tett a fehérorosz tudományos terminológia kialakításáért. A katolikusok után az ortodox papok is kezdtek csatlakozni a fehérorosz mozgalomhoz. Az amatőr művészeti mozgalomból kinőttek az első állandó, professzionális együttesek.

A német vereség és a német csapatok távozása (1918. november–december) után a visszatérő szovjethatalom megakadályozta, hogy a fehérorosz államiság egy független, demokratikus köztársaság formájában valósuljon meg. Nem fejeződhetett be az a folyamat sem, hogy a fehérorosz nyelv egy független nemzetállam teljes értékű érintkezési eszközévé váljék. Az első világháború alatt átélt nyelvi fejlődés azonban olyan, minden későbbi nemzeti mozgalom számára útmutatóul szolgáló precedenst teremtett, amely bizonyította, hogy ez a nyelv képes kiszolgálni a társadalmi élet legfontosabb igényeit.

Zoltán András